

Зоран Аврамовић[1]
Институт за педагошка истраживања
Београд (Србија)

УДК 316.46.058.2
321.7
Оригинални научни рад
Примљен 18/4/2026
Прихваћен 29/7/2026
Doi: 10.5937/napredak7-66593

Стара и нова демократија

Сажетак: У раду се разматра промена значења и праксе демократских вредности у међудржавним и унутрашњополитичким односима. Основне идеје демократије концентришу се на државни поредак који се разумева као опште добро с три гране власти, законе о слободама и правима грађана и слободно тржиште. Спољнополитичка обележја нове реалности демократије јесу превладавање глобализације над националним интересима, нова улога медија, ратови између демократских држава, растућа мржња и фобије. Истичу се и унутрашње промене демократије: политичка улога новца, непроцедурално одлучивање, однос мањине и већине, моћ медија. Српску демократију оптерећују осим спољних притисака и унутрашњи притисци: наслеђе југословенства, борба за Косово и Метохију, одсуство пожељне националне сагласности. У закључку се подвлачи нарастајућа критика оних процеса у спољној и унутрашњој демократији који доводе у питање њене вредности и институције и указује на тенденцију самооспоравања демократије у новој реалности.

Кључне речи: демократија, спољне и унутрашње карактеристике, Србија

Увод

Идеја демократије концептуализује се средином 19, а практично обликује током 20. века као супротност диктатурама, фашизму и облицима личне власти. Своје сазнајно упориште имала је у једнаким правима грађана, слободно израженом мишљењу и власти која добија легитимитет на општим изборима. Међутим, то класично значење демократије подривају нова мишљења, понашања и политичка деловања. У њеном окриљу шире се појаве анархистичког понашања, говор мржње, лажи, пракса насилне борбе за власт, мешање страних западних држава у суверенитет других, мањих држава (па и напади оружаних формација), пораст национализма у вишенационалним државама, све израженија улога домаћег и страног новца у политици. Ови и други чиниоци проблематизовали су суштинско

[1] zoran.a@sezampro.rs

значење демократије – ненасилно успостављање општег интереса у друштву и држави.

Агенција „Ипсос“ обавила је крајем 2025. истраживање о стању демократије у неколико западноевропских држава. Резултати показују да је већина грађана (у Француској 86%) забринута за будућност демократије. Претњу демократији виде у ширењу дезинформација, корупцији, недостатку одговорности политичара, успону екстремизма (*Politika*, 17. 11. 2025). Ретко виђено насиље догодило се у Француској после одржаних локалних избора због пораста небезбедности и погоршања животних услова (*Novosti*, 28. 3. 2026).

Стара реалност демократије

Демократија је један од водећих појмова модерне Западне Европе. Њена основна значења јављају се у 19. веку као критика недемократских облика власти вођених идејом државе и друштва општих слобода, једнакости и правде за сваког човека. Основна идеја – „неотуђива права на слободу, живот и тражење среће“ – изражена је у Декларацији независности 1776. и Декларацији о правима човека и грађанина 1789. године. Та неотуђива права, веровало се, обезбеђује демократски поредак државе.

Упркос појмовним, нормативним и друштвено-историјским разликама у разумевању демократије, могуће је издвојити *заједничко значењско језгро* у свим теоријским традицијама мишљења о демократији. Демократија је: (а) облик државне власти и друштвеног уређења, (б) систем институција које остварују појединачне и опште слободе и интересе, (в) ненасилно надметање и сукобљавање политичких и неполитичких група у борби за власт, (г) право појединца да задовољава своје интелектуалне, моралне, естетске и хедонистичке потребе. На тој основној идеји изграђено је више теорија демократије у којима су различито акцентовани односи грађана и државе. Са становишта суверенитета власти разликују се народна и грађанска демократија. Према начину одлучивања разграничене су већинска и консоцијативна демократија, а са становишта политичке историје – класична (заштитна, развојна, непосредна) и модерна (компетитивна, плуралистичка, партиципативна, консензуална) схватања (Avramović, 2000).

Нова реалност демократије

Између старог и новог значења демократије не постоји одсечан институционални и политички јаз. У новој реалности демократије задржани су *стара антропологија* (људска природа са укрштањима добра и зла, лажи и истине, егоизма и алтруизма) и *институције* поделе власти. Другим речима, задржани су борба за стицање, воља за моћ и потенцијално антидемократска личност. Антидемократска (недемократска) личност се препознаје по опсесивној идеји веровања у праведну ствар, мисију у друштву. *Месијанска* идеја може се појавити и у руху демократије, а не једино у тоталитарним системима: то је политичка идеја која треба да спасава свет од његових зала и неизвесне будућности (на пример, самоперцепција Америке као лидера целог света).

Шта је ново у односу на старо значење и праксу? Нову реалност демократије карактерише прелазак са *процедуралне* демократије, у којој су најважнија правила игре у борби мањине и већине за власт, на *супстанцијалну*, у којој доминирају воља, интереси, потребе са реториком о људским правима, отвореном друштву, слободном тржишту. Овој новој пракси треба додати иновације које родоначелници мишљења о демократији нису предвидели. Они су превасходно разматрали национални, државни концепт демократије а не ширење западног система на друге државе помоћу глобалистичке идеологије. У старој демократији основни медији биле су новине, а у новој су моћни експанзивни електронски медији. Мислиоци старе демократије били су у власти илузије да демократске државе не ратују између себе. Нова реалност демократских држава испољава се на два плана: спољнополитичком и унутрашњем.

Међудржавни (спољашњи) аспекти нове реалности демократије

1. *Национална демократија прераста у глобалну.* У политичком говору савременог западног света после 1989. доминира реч демократија. Теоријски мислиоци и политичке елите упућују „међународној заједници" (заједница? – неодговарајући социолошки појам, прим. З. А.) једну политичку поруку: свет ће бити демократски будући да демократија нема политичку алтернативу. Појам глобалне демократизације разумева се као: а) ширење евроамеричког модела демократије (ЕУ) на друге делове европског и светског простора, б) овај процес се одвија под снажним политичко-прагматским америчким утицајем. Национални идентитет се, под ударом глобализма, разлива у стандарде и типизацију или униформизацију економског, политичког, културног и забавног живота. Она идентитетска значења која су се изграђивала вековима, као што су историја, слобода, односи мушко–женско, обичаји, митологија, схватање добра и зла, све је то сада изложено великом притиску нове реалности демократије која свој конструкт идентитета гради на постмодернистичком „слободнолутајућем појединцу". (Слоган који се учестало шаље малим нацијама је „заборавимо прошлост, окренимо се будућности".)

2. *Нова улоīа медија* у демократији. Огромна је улога нових медија у новој стварности демократије. Док је за старе (новине, телефон, телевизију) важило правило „one-to-many", за нове важи „many-to-many", дакле сваки појединац на интернету (мрежи) потенцијално је у домаћој и светској игри представљања и учествовања. Приватно мишљење постаје опште за један део јавности на мрежи. Интернет (мобилни телефон) јесте комуникацијско средство којим фрагментисани субјект (човек) преноси своје искуство и мишљење у хиперреално (виртуелно) комуникацијско окружење. Демократска медијска јавност више је производ „слободно лутајућих појединаца" на мрежи, а мање институција демократског поретка. Другим речима, у демократском систему може да се формира и недемократска медијска јавност. На сцени је борба ова два облика медијске јавности у демократском поретку (Jevtović, 2003).

У новој демократији води се борба између медијског анархизма и „дигиталног тоталитаризма".

Фото: Freepik

Али средства ове борбе су у рукама приватних компанија дигиталних медија (Фесјбук, Твитер, Јутјуб, Тикток, Инстаграм...), који су моћнији од државе. Власници и анонимни службеници компанија укидају налоге шефу државе (Доналд Трамп) и шврљају по личним подацима корисника. Низ других последица – интелектуалних, социјалних, емоционалних, физичких – нису предмет овога рада.

3. *Демократије међусобно ратују.* Најновије европско искуство демантује основну тврдњу класичних мислилаца демократије да државе са овим системом међусобно не ратују. Тамо где је демократија нема ратова (Popper, 1993). Чињеница је да су: а) у бившој СФРЈ ратови избили после обављених демократских избора 1990. године; б) НАТО демократске државе бомбардују демократску СР Југославију 1999. године; в) Русија и Украјина са демократским владама улазе у ратни сукоб 2022. године.

Обрачун НАТО држава са Србима није био ништа у односу на НАТО долазак на границу Русије и помагање Украјини у рату с Русијом 2022. године. Заправо, са ЕУ и европским државама (без Србије) објављен је тотални рат Русији, у коме нема оружаног сукоба, али има свих других ратова. Европа је проговорила једним политичким гласом, једном колективном мржњом

Руса и Русије. Како разумети ово демократско једноумље Европе?

НАТО је на „бранику" западних демократија, али НАТО напада друге државе или им прети. Највећа претња демократији долази од оних актера који делују у њено име, а не од отворених противника овог поретка власти. Нема државе без војне силе, а ЕУ је удружила ту силу са САД на челу са савезом званим НАТО. Добили смо у Европи наоружану демократију која се шири (Avramović, 2014).

4. *Демократија није гарант државног суверенитета и независности.* Владе и интелектуални кругови западних држава (Запад и Америка) *отворено се мешају у демократски живот* појединих држава. Облици мешања су различити: шаљу се благе поруке, понекад и упозорења шта треба да се учини, позивају се антирежимски НВО у госте или им се долази у госте, организују се научне конференције са изабраним гостима, а нарочито се води брига о „позитивним политичарима", тако да се отворено дискриминишу легално изабрани представници грађана. Део ове игре је и политика „двоструких стандарда". Начела и повеље које је створио Запад бацају се под ноге и примењују прагматски стандарди на мале нације и државе: отимање покрајине Косово и Метохија, непризнавање референдума на Криму, у Донбасу, Каталонији.

5. Растући проблем у новој реалности демократије су *етничке предрасуде, мржња и фобија*. Како објаснити етнички расизам демократске владе (и великог дела јавности) према другој демократској држави и нацији? Није исто када такву предрасуду шире мање групе расиста и када такви ставови долазе из редова политичке репрезентације или владе. И западни човек зна да мрзи. Мрзео је у монархији, мрзео је у републици, мрзи и у демократији. Никад неће бити заборављене расистичке изјаве западних политичара о Србима: „Нека се Срби подаве у сопственом смраду" (Хелмут Кол), „Срби су народ без закона и вере, народ разбојника и терориста" (Жак Ширак), „Рат против Срба је рат добра против зла, рат цивилизације против варварства" (Тони Блер). Чак је и римски папа Јован Пале II (чувени Војтила) приложио свој глас. „Требало би да бомбардујете Србе". (амерички председник Бајден о руском председнику говори да је „касапин"). Мржња је реакција на осујећеност у постизању одређеног циља, жеље. Другим речима, она је одговор на фрустрацију. А њу је изазвало одбијање незападних влада да следе вољу западних. Конкретно, Србије да се одрекне Косова и Метохије. Свака неостварена жеља западних влада после 2012. нашла је кривца у Москви: руско дете се избацује из школе у Норвешкој, забрањују се дела Достојевског и Чајковског у Италији и Загребу. Ко зна? Али написана је књига доказа излива мржње према руском човеку у западним демократијама. Рус је заменио Србина.

Унутардржавни, унутрашњи аспекти нове реалности демократије. Нова реалност демократских држава испољава се осим на спољашњем и на унутрашњем плану.

1. Која је то основна полуга која покреће појединце и друштвене групе, политичке партије у новој реалности демократије? *Моћ новца* у савременим демократским друштвима није више тајна. Србија није изузетак. Савремена

грађанска друштва (Западна Европа и Америка) у центар свог постојања сместила су новац и целокупни живот друштва одвија се око профит-оријентације. Једна америчка изрека каже „новац је мајчино млеко политике". Нема моћи политике без моћи новца.

2. Да ли је нова реалност демократије решила проблем одлучивања о јавним стварима? Концепт *процедуре* може бити тако нормативизован да (не) обезбеђује адекватно политичко репрезентовање. С друге стране, грађани бирају, али не владају. У њихово име се *доносе одлуке*, а упркос формалној подели власти, премијер или председник држи кључеве рата и мира. У својим мемоарима (*The Journey*, 2010) Тони Блер се присећа Косова, заправо бомбардовања Србије 1999. године. По сопственом признању, он је главни архитекта и извођач ратних радова. Ево његових речи: „Од почетка сам био потпуно спреман на војно решење... Био сам непоколебљиво заузео став да ствар не пацификујем, него да је доведем до краја" (Avramović, 2012; 2014).

3. Нова реалност демократије није решила ни проблем *односа већине и мањине* у политичкој борби. Класична идеја о јавној, слободној дискусији која практично решава однос мањине и већине у власти све се мање поштује. Избори у демократским државама (од Америке до Србије) показују да мањина неће да поштује вољу већине грађана. Сукоб Трампа и Бајдена у Америци 2021. најављује оно чега није било у прошлости – оспоравају се легалност и легитимност избора.

4. Унутрашњополитичке *лажи* „оправдавају се" борбом за власт. Опозиција има ново средство – нове медије. Штампани медији се потискују, а надиру електронски. Мреже су постале основни комуникацијски канал. Сваки глас о политичким стварима иде самостално на мреже. Ушло се у демократију медијског анархизма. Дезинформације и екстремизам у демократији њен су нужни производ. Свакодневне су увреде, оптужбе, претње: „клеветницима везати језик исто је што и саградити врата у пољу", каже јунак једног романа.

Србија и стара-нова демократија. Током 20. века Србија је прошла кроз две државе (Југославија и Србија), три политичка поретка (монархија, диктатура, демократија) и два друштвена система (капитализам, социјализам). У погледу демократског поретка Србија је имала демократију (1903–1914), југословенску дефектну демократију у оквиру монархије (1919–1941) и нову после разбијања СФРЈ (од 1990).

У тим временима мешали су се појмови и пракса мирних и насилних облика јавног и политичког живота. Српски политички мозаик испуњавају преплитање разума и страсти, српске политичке личности, вође и следбеници, власт и опозиција - у непомирљивој борби за власт; проблеми политичког знања и језика, борба за Косово и Метохију у новим околностима, невоље са Европском унијом, наслеђе југословенства.

Неки проблеми савремене српске демократије су *наслеђени из југословенства*. Из једног незавршеног политичког српског посла ушло се у други, како историја показује, узалудан државнички подухват. Велике енергије, знања, стварање установа, политичких каријера је бачено у амбис. Како објаснити ове далекосежне политичке и друштвене грешке у историји српског народа? После 1914. српска држава је утопила

своје име и институције у државу коју су раздирали национални егоизми и борба против измишљеног „великосрпског национализма“ као покрића за сопствени национални екстремизам. И то се наставило у СФРЈ. Те 72 године југословенске државе значиле су инволуцију за српску демократију. И дезинтеграцију српског народа, који је, парадоксално, дао највеће жртве за јужнословенско братство и живот у једној држави.

Други наслеђени проблем српске демократије свакако је *Косово и Метохија*. Србија је од 1945. године свеукупно помагала развој ове покрајине: економски, институционално, културно, политички. Када је демократија институционализована 1990. године, косовски Албанци су демократију схватили и примењивали на сепаратистички начин. Читаву деценију су одбијали учешће у демократској политици Републике Србије да би дочекали НАТО бомбардовање Србије због „хуманитарне катастрофе“, а заправо због плана отимања ове покрајине, и то од држава са демократским поретком.

За српске политичке странке и личности поставља се са демократског становишта основно питање: Да ли могућ српски консензус о Косову и Метохији? А затим и следеће: Како у демократији водити борбу против оних снага које се одричу Косова и Метохије? У борби за одбрану покрајине српска демократија рачуна на шест институција: српску државу, Српску православну цркву, опозиционе политичке странке, интелектуалце, медије и образовне институције.

Нове проблеми српске демократије производе острашћене страначке и личне политичке борбе за власт. Оне су јаче од општих интереса и генератор су кризе демократије која се спушта на друштвени, породични и лични живот. У одсуству *минималног националног консензуса,* демократија је подједнако у рукама прикривених и аутентичних демократа.

Тешкоће постизања минималне сагласности у оквиру демократских институција произлазе из *српског менталитета.* Српски политичари носе у себи вишак осећања, мањак смисла за реалност и проблематичне политичке планове. Слободан Јовановић је тачно приметио да у међустраначкој борби избијају на видело „наша плаховитост и искључивост... Отуда и склоност ка једностраним и претераним одлукама“. У новијој српској историји, ако упоредимо политику с другим делатностима – привредом, науком, војском, уметношћу, спортом – лако ћемо закључити да је најслабија по квалитету, резултатима и личностима како у недемократским, тако и у демократским системима.

У српској демократији одвија се борба између *процедуралне* и *супстанцијалне демократије* (нема демократије има диктатуре). Интелектуалци, политичари и научници и даље се споре како да одговоре на питање: Шта је права демократија? У јавности се чују гласови да „живимо у диктатури“, да „нема правде ни слободе“. Те критике српске демократије чуле су се нарочито у време студенских блокада 2024/2025. године. Ево једног необичног примера негације процедуралне демократије. Филозофски факултет у Београду саопштио је јавности (одлука Наставно-научног већа од 9. 12. 2024) да су за њих пленуми прави пут у демократију. „Пленуми су студенски демократски простор и начин доношења одлука и до сада су омогућили свим студентима да у њима учествују.“ Демократски простор без

процедуре, против закона, забрана студирања! Демократски простор испуњен насиљем! И овако нешто потписују наставници факултета који су уверени да „бране слободу“! Како објаснити чињеницу да се знање повлачи пред студенским волунтаризмом (Avramović, 2025b).

Проблеме српској демократији стварају и оне владе, медији и интелектуални кругови западних држава (Америка) који се отворено *мешају* у демократски живот Србије. Овакво спољно дискриминисање политичких институција, изабраних представника једне државе сигуран је пут да се произведе и одржава криза демократије. Једно од средстава мешања је – непоштовање изборних резултата ако се западним владарима не допадају.

Закључна разматрања

Идеалима је суђено да се не остварују. Интереси, потребе, вредности уз више или мање страсти дају такт и демократским системима владавине. Толеранција, разум и слобода били су скрајнути онда када је капиталистичке интересе и потребе требало заштитити војном силом.

Демократија је *ūроблем* на крају другог и почетку трећег миленијума као што је то била и у време Платона и Аристотела. Њени проблеми проистичу колико из одлука које се легитимишу демократијским институцијама, из политичких нарави и страсти, знања и уверења, врлина и мана оних који јој служе, толико и из њених најдубљих вредности – слободе и једнакости.

У демократији цветају и негативне емоције. Бројни мислиоци указују на неотклоњивост зависти из демократије (свако сваком завиди у разним областима живота). Затим постоји тенденција слабљења ауторитета власти, слаби врлина дисциплине и послушности зато што јача индивидуалистичко схватање живота.

Питање је да ли су државе са демократским институцијама лишене подстицања и развоја недемократских оријентација у друштву. Анализе савремених капиталистичких друштава упозоравају на то да ова друштва нису имуна од недемократских понашања, ставова, идеја. Потенцијали недемократског понашања и мишљења постоје у сваком друштву, па и у демократском.

Друга врста критике је теоријска. Истраживања Џона Кина показују да се у сваком „демократском поретку крије клица деспотије“ која се испољава у појединим областима и делатностима. Могли бисмо да применимо једну критику Ноама Чомског америчке демократије: „Ми се увек противимо демократији тамо где не можемо контролисати њене резултате“. Академско деловање у Србији могло би да се одреди на сличан начин: „Ми се увек противимо српској демократији тамо где не можемо контролисати наше захтеве.“

Демократија не може да избаци борбу за моћ и власт из националне и међународне друштвене и политичке игре. Шта ће бити после демократије? Каква је будућност демократије? Унутрашњи сукоби и ратови. Данас питање гласи: Шта ће радити демократије када цео свет буде демократски? Има ли демократија будућност без војне равнотеже у свету, без реформе НАТО савеза?

Где да нађемо наду и оптимизам у савременом свету у којем сведочимо кризи демократије?

Критика нове демократске реалности често наилази на приговор – има ли бољег поретка? То је погрешно. Најпре, демократски систем не може да избаци критику из јавног мишљења и говора. Друго, овај систем није лишен унутрашњих концептуалних и практичних проблема. Треће, на којој тачки недемократске или антидемократске појаве постају претња демократији? Четврто, песимизам није негација. Питање је на којој тачки политичког живота почиње *самооспоравање* демократије.

References / Литература

Antonić, S. (2025). *Neocolonialism and inversive nationalism: The case of Serbia*. Beograd: Filozofski fakultet. [In Serbian]
Avramović, Z. (1998). *The other face of democracy*. Beograd: Filip Višnjić. [In Serbian]
Avramović, Z. (2000). *Democracy in school textbooks*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja. [In Serbian]
Avramović, Z. (2002). *The troubles of democracy in Serbia*. Novi Sad: Old Commerce. [In Serbian]
Avramović, Z. (2007). *Serbs in the ghetto of democracy*. Novi Sad: Orfeus. [In Serbian]
Avramović, Z. (2014). *Democracy and the bombing*. Beograd: Catena mundi. [In Serbian]
Avramović, Z. (2024). *Serbs in the spider web of the West*. Novi Sad: Prometej. [In Serbian]
Avramović, Z. (2025a). *Intellectuals and Serbian public*. Pančevo: Mali Nemo. [In Serbian]
Avramović, Z. (2025b). *University under the auspices of blockaders*. Beograd: Kulturno-prosvetna zajednica Srbije. [In Serbian]
Jevtović, Z. (2003). *Public opinion and politics*. Beograd: Centar za savremenu žurnalistiku. [In Serbian]
Keane, J. (1995). *The media and democracy*. Beograd: Filip Višnjić. [In Serbian]
Popper, K. (1993). *The Open Society and Its Enemies*. Beograd: BIGZ. [In Serbian]

Zoran Avramović
Institute for Educational Research
Belgrade (Serbia)

Old and New Democracy

Summary

The paper examines the change in the meaning and practice of democratic values in interstate and domestic political relations. The main ideas of democracy focus on the state order which is understood as a general good with three branches of power, laws on citizens' rights and the free market. Foreign policy characteristics of the new democracy reality are the prevalence of globalization over national interests, the new role of the media, wars between democratic countries, growing hatred and phobias. Internal changes in democracy are also prominent: the political role of money, non-procedural decision-making, the relationship between the minority and the majority, and the power of the media. Serbian democracy is burdened by external as well as by domestic pressures: the legacy of Yugoslavism, the struggle for Kosovo and Metohija, the absence of the desired national consensus. The conclusion underlines the increasing criticism of these processes in foreign and domestic democracy which bring its values and institutions into question and point to a tendency of self-contradiction of democracy in the new reality.

Keywords: democracy, foreign and domestic characteristics, Serbia